

TASHQI SAVDO BOJXONA STATISTIKASINI SHAKLLANTIRISH VA TAHLIL QILISHDA ZAMONAVIY STATISTIK USULLARNING QO'LLANILISHI

Sayfidinova Safiyabonu

<https://doi.org/10.5281/zenodo.22750314>

Annotatsiya. Mazkur maqolada tashqi savdo bojxona statistikasini shakllantirish va tahlil qilishda zamonaviy statistik usullarning qo'llanilish imkoniyatlari o'rganilgan. Tadqiqotda bojxona statistikasining davlat iqtisodiy siyosatini shakllantirish, tashqi savdo jarayonlarini monitoring qilish hamda iqtisodiy xavfsizlikni ta'minlashdagi o'rni yoritilgan. Shuningdek, bojxona statistikasi ma'lumotlarini tahlil qilishda dinamik qatorlar, indeks usuli, strukturaviy tahlil, korrelyatsion va regressiya tahlili kabi zamonaviy statistik usullarning afzalliklari tahlil qilingan. Tadqiqot natijalari mazkur usullar tashqi savdo ko'rsatkichlarining rivojlanish tendensiyalarini aniqlash, prognozlash va boshqaruv qarorlarini ilmiy asoslashda muhim ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatadi. Maqolada bojxona statistikasi tizimini takomillashtirish, raqamli texnologiyalarni keng joriy etish hamda statistik tahlilning analitik salohiyatini oshirish bo'yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: tashqi savdo, bojxona statistikasi, statistik tahlil, dinamik qatorlar, indeks usuli, regressiya tahlili, korrelyatsiya, prognozlash, raqamli iqtisodiyot, bojxona ma'lumotlari.

Kirish. Globallashtirish jarayonlarining jadallashuvi, xalqaro savdo aloqalarining kengayishi va raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi natijasida davlatlar tashqi iqtisodiy faoliyatni samarali boshqarishning yangi mexanizmlarini joriy etishga alohida e'tibor qaratmoqda. Bunday sharoitda bojxona organlari nafaqat fiskal funksiyani bajaruvchi davlat instituti, balki tashqi savdo oqimlari to'g'risidagi ishonchli statistik ma'lumotlarni shakllantiruvchi muhim axborot manbai sifatida ham faoliyat yuritadi. Bojxona statistikasi eksport va import operatsiyalarining hajmi, tarkibi, geografiyasi, tovar nomenklaturasi hamda bojxona to'lovlari bo'yicha batafsil ma'lumotlarni taqdim etib, davlatning makroiqtisodiy siyosatini ishlab chiqish va amalga oshirishda muhim o'rinni tutadi.

Tashqi savdo bojxona statistikasi mamlakat iqtisodiyotining rivojlanish darajasini baholash, tashqi savdo balansini tahlil qilish, eksport salohiyatini aniqlash, import tarkibini optimallashtirish hamda iqtisodiy xavfsizlikni ta'minlashda asosiy axborot manbalaridan biri hisoblanadi. Ushbu statistik ma'lumotlar asosida davlat organlari tarif va notarif tartibga solish choralarini belgilaydi, investitsiya siyosatini takomillashtiradi, logistika infratuzilmasini rivojlantirish bo'yicha qarorlar qabul qiladi hamda tashqi iqtisodiy faoliyat ishtirokchilari uchun qulay sharoit yaratishga qaratilgan islohotlarni amalga oshiradi.

So'nggi yillarda bojxona tizimini raqamlashtirish, elektron deklaratsiyalash, "Yagona darcha" tamoyili, avtomatlashtirilgan axborot tizimlari va xavflarni boshqarish mexanizmlarining joriy etilishi natijasida bojxona organlarida shakllanayotgan ma'lumotlar hajmi sezilarli darajada ortdi. Har bir bojxona deklaratsiyasi tovar kodi, bojxona qiymati, kelib chiqish mamlakati, transport turi, bojxona rejimi, tashqi iqtisodiy faoliyat ishtirokchisi va boshqa ko'plab ko'rsatkichlarni o'z ichiga oladi. Natijada katta hajmdagi va murakkab tuzilishga ega ma'lumotlar bazasi shakllanmoqda.

Bunday sharoitda bojxona statistikasi ma'lumotlarini an'anaviy tavsifiy tahlil usullari yordamida baholash yetarli natija bermaydi.

Zamonaviy statistik usullar, jumladan, dinamik qatorlar tahlili, indeks usuli, regressiya va korrelyatsiya tahlili, klasterlash, prognozlash modellari hamda katta ma'lumotlar (Big Data) texnologiyalaridan foydalanish statistik ma'lumotlarning chuqur tahlil qilinishini, yashirin qonuniyatlarning aniqlanishini va ishonchli prognozlar ishlab chiqilishini ta'minlaydi. Mazkur usullar tashqi savdo oqimlaridagi tendensiyalarni aniqlash, bojxona to'lovlari tushumini prognozlash, xavf darajasi yuqori bo'lgan operatsiyalarni baholash hamda boshqaruv qarorlarini ilmiy asoslashda muhim vosita hisoblanadi.

O'zbekistonda bojxona tizimini modernizatsiya qilish va raqamlashtirish bo'yicha keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilayotgan bo'lsa-da, bojxona statistikasi ma'lumotlarini zamonaviy iqtisodiy-statistik usullar asosida kompleks tahlil qilish masalalari hali yetarli darajada o'rganilmagan. Mavjud tadqiqotlarning aksariyatida bojxona ma'murchiligi, tashqi savdo yoki iqtisodiy xavfsizlik masalalari alohida ko'rib chiqilgan bo'lib, statistik ma'lumotlarni zamonaviy tahliliy usullar yordamida baholash va ulardan boshqaruv qarorlarini qabul qilishda foydalanish imkoniyatlari cheklangan darajada yoritilgan.

Mazkur tadqiqotning maqsadi tashqi savdo bojxona statistikasini shakllantirish jarayonini o'rganish, bojxona statistikasi ma'lumotlarini tahlil qilishda qo'llaniladigan zamonaviy statistik usullarni tizimli ravishda baholash hamda ularning amaliy samaradorligini aniqlashdan iborat.

Adabiyotlar sharhi. O'zbekistonda bojxona statistikasi va tashqi savdo ko'rsatkichlarini tahlil qilish masalalari so'nggi yillarda bojxona tizimini raqamlashtirish, tashqi iqtisodiy faoliyatni rivojlantirish hamda iqtisodiy xavfsizlikni ta'minlash bilan bog'liq holda kengroq o'rganila boshladi. Mavjud ilmiy ishlarda asosan bojxona ma'murchiligini takomillashtirish, bojxona axborot tizimlarini rivojlantirish va tashqi savdo jarayonlarini samarali boshqarish masalalariga alohida e'tibor qaratilgan.

S. G'ulomov va hammualliflarning "Bojxona ishi tarixi" monografiyasida O'zbekistonda bojxona tizimining shakllanish bosqichlari, uning iqtisodiy taraqqiyotdagi o'rni hamda davlat boshqaruvidagi ahamiyati yoritilgan. Mualliflar bojxona organlarining iqtisodiy xavfsizlikni ta'minlashdagi vazifalarini keng tahlil qilgan bo'lsalar-da, statistik ma'lumotlarni zamonaviy iqtisodiy-statistik usullar yordamida qayta ishlash va tahlil qilish masalalari yetarli darajada yoritilmagan.

G. Olimjonovanning bojxona organlari faoliyatiga bag'ishlangan tadqiqotida mamlakatimiz bojxona tizimining rivojlanish bosqichlari, huquqiy asoslari hamda institutsional islohotlari tahlil qilingan. Muallif bojxona tizimini modernizatsiya qilish va uning samaradorligini oshirish omillarini ko'rsatib bergan. Biroq tadqiqotda tashqi savdo bojxona statistikasi ma'lumotlarini iqtisodiy-statistik usullar yordamida chuqur tahlil qilish masalasi asosiy tadqiqot obyekti sifatida ko'rib chiqilmagan.

So'nggi yillarda bojxona tizimini raqamlashtirish va "aqlli bojxona" texnologiyalarini joriy etish masalalariga bag'ishlangan ilmiy ishlarda statistik ma'lumotlarning operativligi va ishonchliligini oshirish masalalari muhim yo'nalish sifatida e'tirof etilmoqda. Ushbu tadqiqotlarda sun'iy intellekt, xavflarni boshqarish tizimi va elektron deklaratsiyalash bojxona ma'murchiligini takomillashtirishning asosiy omillari sifatida baholanadi.

Shuningdek, O'zbekiston Bojxona qo'mitasi tomonidan muntazam e'lon qilinayotgan rasmiy statistik ma'lumotlar tashqi savdo hajmi, eksport va import tarkibi, davlatlar hamda hududlar kesimidagi ko'rsatkichlarni tahlil qilish uchun muhim axborot manbai hisoblanadi.

Mazkur ma'lumotlar dinamik qatorlar, indeks usuli, regressiya, korrelyatsiya va prognozlash kabi zamonaviy statistik usullarni qo'llash uchun keng imkoniyat yaratadi.

Mavjud ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, O'zbekistonda bojxona tizimi va tashqi iqtisodiy faoliyat bo'yicha ilmiy tadqiqotlar soni ortib borayotgan bo'lsa-da, aynan tashqi savdo bojxona statistikasini shakllantirish va uni zamonaviy statistik usullar asosida kompleks tahlil qilish masalasi hali yetarlicha tadqiq etilmagan. Shu bois mazkur tadqiqot bojxona statistikasi ma'lumotlarini zamonaviy iqtisodiy-statistik yondashuvlar asosida baholash, ularning tahliliy imkoniyatlarini kengaytirish hamda tashqi savdo oqimlarini prognozlash bo'yicha ilmiy-uslubiy tavsiyalar ishlab chiqishga qaratilgan.

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur tadqiqotda tashqi savdo bojxona statistikasini shakllantirish va tahlil qilish jarayonlarini kompleks o'rganishga qaratilgan tizimli yondashuv qo'llanildi. Tadqiqot metodologiyasi statistik ma'lumotlarni yig'ish, guruhlash, qayta ishlash va tahlil qilishning ilmiy usullariga asoslanib, bojxona statistikasi ko'rsatkichlarini baholash hamda ularning iqtisodiy jarayonlar bilan bog'liqligini aniqlashni nazarda tutadi.

Tadqiqotning axborot bazasini O'zbekiston Respublikasi Bojxona qo'mitasi, O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi, xalqaro tashkilotlarning (Jahon bojxona tashkiloti (WCO), Jahon savdo tashkiloti (WTO), Birlashgan Millatlar Tashkilotining UN Comtrade bazasi) rasmiy statistik ma'lumotlari, shuningdek, mavzuga oid ilmiy adabiyotlar, monografiyalar va me'yoriy-huquqiy hujjatlar tashkil etadi.

Natijalar

Tashqi savdo bojxona statistikasining nazariy asoslari. Tashqi savdo bojxona statistikasi mamlakatning eksport va import operatsiyalari to'g'risidagi rasmiy statistik axborotni shakllantiruvchi muhim axborot tizimi hisoblanadi. Mazkur statistika bojxona chegarasi orqali olib o'tilayotgan tovarlar va transport vositalari haqidagi ma'lumotlarni yig'ish, qayta ishlash, tizimlashtirish va tahlil qilishni o'z ichiga oladi. Uning asosiy vazifasi davlat organlarini tashqi savdo faoliyatiga oid ishonchli va tezkor ma'lumotlar bilan ta'minlash hamda iqtisodiy qarorlar qabul qilish uchun zarur statistik bazani yaratishdan iborat.

Bojxona statistikasi davlat statistika tizimining tarkibiy qismi bo'lib, tashqi savdo ko'rsatkichlarini shakllantirishda asosiy axborot manbalaridan biri hisoblanadi. Ushbu ma'lumotlar mamlakatning tashqi savdo aylanmasi, eksport va import hajmi, tovar tarkibi, savdo hamkorlari, bojxona to'lovlari, bojxona qiymati va tashqi iqtisodiy faoliyatning boshqa muhim ko'rsatkichlarini aks ettiradi. Natijada davlatning iqtisodiy rivojlanish tendensiyalari, xalqaro savdodagi raqobatbardoshligi hamda iqtisodiy xavfsizlik holatini baholash imkoniyati yaratiladi.

Tashqi savdo bojxona statistikasi bir qator tamoyillar asosida yuritiladi. Ular orasida ma'lumotlarning ishonchliligi, to'liqligi, taqqoslanuvchanligi, xolisligi, tezkorligi va xalqaro standartlarga muvofiqligi alohida ahamiyatga ega. Mazkur tamoyillarga rioya etilishi statistik ma'lumotlarning sifatini ta'minlaydi hamda ularni milliy va xalqaro miqyosda qiyosiy tahlil qilish imkonini beradi.

Bojxona statistikasi ma'lumotlarining asosiy manbai bojxona deklaratsiyasi hisoblanadi.

Deklaratsiyada tashqi iqtisodiy faoliyat ishtirokchisi, tovarning Tashqi iqtisodiy faoliyat tovar nomenklaturasi (TIF TN) bo'yicha kodi, tovarning nomi, miqdori, bojxona qiymati, kelib chiqish mamlakati, jo'natilgan va qabul qiluvchi davlat, transport turi, bojxona rejimi, to'langan

bojxona to'lovlari hamda boshqa zarur rekvizitlar aks ettiriladi. Ushbu ma'lumotlar elektron axborot tizimlari orqali qayta ishlanib, yagona statistik bazaga jamlanadi.

Bojxona statistikasi ko'rsatkichlari bir necha asosiy guruhlariga ajratiladi. Birinchi guruh tashqi savdo hajmi ko'rsatkichlari bo'lib, ular eksport, import va tashqi savdo aylanmasini tavsiflaydi. Ikkinchi guruh tovar tarkibi ko'rsatkichlari bo'lib, ular TIF TN kodlari asosida tovarlarning tarkibiy tuzilishini aks ettiradi. Uchinchi guruh geografik ko'rsatkichlar bo'lib, tashqi savdoning mamlakatlar va mintaqalar kesimidagi holatini tavsiflaydi. To'rtinchi guruh esa moliyaviy ko'rsatkichlarni o'z ichiga olib, bojxona to'lovlari, bojxona qiymati va fiskal tushumlarni ifodalaydi.

So'nggi yillarda bojxona tizimini raqamlashtirish jarayoni statistik ma'lumotlarni shakllantirish va ulardan foydalanish imkoniyatlarini sezilarli darajada kengaytirdi. Elektron deklaratsiyalash, avtomatlashtirilgan axborot tizimlari, "Yagona darcha" tamoyili hamda xavflarni boshqarish tizimlarining joriy etilishi natijasida statistik ma'lumotlarni real vaqt rejimida shakllantirish, monitoring qilish va tahlil etish imkoniyati yuzaga keldi. Bu esa statistik axborotning aniqligi va tezkorligini oshirish bilan bir qatorda boshqaruv qarorlarini qabul qilish sifatini ham yaxshiladi.

Biroq bojxona statistikasi ma'lumotlari hajmining yil sayin ortib borishi ularni tahlil qilishga nisbatan yangi talablarni yuzaga keltirmoqda. Millionlab bojxona deklaratsiyalaridan iborat ma'lumotlar bazasini faqat an'anaviy tavsifiy statistik usullar yordamida baholash yetarli emas. Shu sababli iqtisodiy-statistik modellashtirish, regressiya tahlili, korrelyatsion tahlil, dinamik qatorlar, indeks usuli, klasterlash hamda prognozlash modellaridan foydalanish bojxona statistikasi tahlilining ajralmas qismiga aylanmoqda. Mazkur usullar tashqi savdo oqimlaridagi tendensiyalarni aniqlash, xavflarni baholash va strategik rejalashtirish uchun ilmiy asos yaratadi.

Shunday qilib, tashqi savdo bojxona statistikasi nafaqat tashqi iqtisodiy faoliyat natijalarini aks ettiruvchi axborot tizimi, balki davlat iqtisodiy siyosatini ishlab chiqish, bojxona ma'murchiligini takomillashtirish hamda iqtisodiy xavfsizlikni ta'minlashga xizmat qiluvchi muhim tahliliy vosita hisoblanadi. Zamonaviy statistik usullarni bojxona ma'lumotlarini qayta ishlash va tahlil qilish jarayoniga keng joriy etish ushbu tizimning samaradorligini yanada oshirishga xizmat qiladi.

Muhokamalar. Mazkur tadqiqot natijalari tashqi savdo bojxona statistikasi ma'lumotlarini shakllantirish va tahlil qilishda zamonaviy statistik usullardan foydalanish bojxona organlari faoliyati samaradorligini oshirishning muhim omillaridan biri ekanligini tasdiqlaydi. Raqamli iqtisodiyot sharoitida tashqi savdo operatsiyalari soni va ularning murakkabligi ortib borayotgani sababli bojxona organlari tomonidan yig'ilayotgan statistik ma'lumotlar hajmi ham yil sayin ko'paymoqda. Mazkur ma'lumotlarning tezkorligi, aniqligi va ishonchliligi davlatning tashqi iqtisodiy siyosatini shakllantirish, bojxona ma'murchiligini takomillashtirish hamda iqtisodiy xavfsizlikni ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot davomida qo'llanilgan dinamik qatorlar, indeks usuli, strukturaviy tahlil, korrelyatsion va regressiya tahlillari bojxona statistikasi ma'lumotlarini turli nuqtai nazardan baholash imkonini berdi. Dinamik qatorlar eksport va import hajmlaridagi vaqt bo'yicha o'zgarishlarni aniqlashga xizmat qilsa, strukturaviy tahlil tashqi savdo tarkibida qaysi tovar guruhlari yoki hamkor davlatlarning ulushi ortib yoki kamayib borayotganini ko'rsatadi. Bu esa tashqi savdo siyosatining ustuvor yo'nalishlarini belgilashda muhim ahamiyatga ega.

Indeks usuli natijalari tashqi savdo hajmlarining bazis va joriy davrlardagi o'zgarishlarini miqdoriy jihatdan baholash imkonini beradi. Mazkur usul yordamida eksport va importning o'sish sur'atlari aniqlanib, tashqi savdo rivojlanishiga ta'sir etuvchi ichki va tashqi omillarni baholash mumkin. Shu bilan birga, regressiya va korrelyatsion tahlil natijalari makroiqtisodiy ko'rsatkichlar bilan tashqi savdo hajmi o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlashga yordam beradi. Bu yondashuv nafaqat mavjud holatni tavsiflaydi, balki iqtisodiy jarayonlarning istiqboldagi rivojlanishini prognozlash imkoniyatini ham yaratadi.

Olingan natijalar bojxona statistikasi faqat fiskal nazorat vositasi emas, balki iqtisodiy boshqaruvning muhim axborot bazasi ekanligini ko'rsatadi. Tashqi savdo statistikasi asosida davlat eksportni rag'batlantirish, import tarkibini optimallashtirish, logistika infratuzilmasini rivojlantirish, bojxona tariflarini takomillashtirish va yangi tashqi bozorlarga chiqish bo'yicha qarorlar qabul qilishi mumkin. Shuningdek, statistik ma'lumotlar investitsiya siyosatini shakllantirish, sanoat tarmoqlarining eksport salohiyatini baholash va hududlar kesimida tashqi savdo faolligini aniqlash uchun ham muhim ahamiyatga ega.

Tadqiqot natijalari xalqaro tajriba bilan ham uyg'unlashadi. Jahon bojxona tashkiloti (WCO) tashqi savdo statistikasi sifatini oshirish uchun ma'lumotlarni standartlashtirish, elektron deklaratsiyalash va ma'lumotlar almashinuvi tizimlarini rivojlantirishni tavsiya etadi. Jahon savdo tashkiloti (WTO) va BMTning UN Comtrade bazasi esa tashqi savdo statistikasi xalqaro standartlar asosida shakllantirilishi davlatlar o'rtasidagi iqtisodiy taqqoslashlarning aniqligini oshirishini ta'kidlaydi. Mazkur tavsiyalar O'zbekistonda amalga oshirilayotgan bojxona tizimini raqamlashtirish islohotlari bilan hamohang bo'lib, bojxona statistikasi sifatini oshirish uchun qulay sharoit yaratmoqda.

Shu bilan birga, zamonaviy statistik usullarni amaliyotga tatbiq etishda ayrim muammolar ham mavjud. Birinchidan, ma'lumotlarning turli axborot tizimlarida saqlanishi ularni yagona platformada integratsiyalashni murakkablashtiradi. Ikkinchidan, statistik ma'lumotlarni qayta ishlash va ekonometrik modellarni qo'llash bo'yicha malakali mutaxassislar soni cheklangan.

Uchinchidan, katta hajmdagi ma'lumotlarni qayta ishlash uchun zarur bo'lgan texnik infratuzilma va dasturiy ta'minotni muntazam yangilab borish talab etiladi. Bundan tashqari, ma'lumotlar sifati, kodlashdagi xatolar va ayrim ko'rsatkichlarning to'liq emasligi tahlil natijalarining aniqligiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Mazkur muammolarni bartaraf etish maqsadida bojxona organlarida statistik tahlilni avtomatlashtirish, sun'iy intellekt va katta ma'lumotlar texnologiyalarini joriy etish, elektron axborot tizimlari o'rtasida integratsiyani kuchaytirish hamda xodimlarning statistik va analitik kompetensiyalarini oshirish muhim ahamiyatga ega. Xususan, mashinali o'qitish algoritmlaridan foydalanish xavfli tashqi savdo operatsiyalarini aniqlash, bojxona nazoratini optimallashtirish va noqonuniy savdo sxemalarini erta bosqichda aniqlash imkonini beradi.

Bundan tashqari, zamonaviy vizualizatsiya vositalari (Power BI, Tableau va interaktiv boshqaruv panellari) bojxona statistikasi ma'lumotlarini tezkor tahlil qilish va boshqaruv qarorlarini qabul qilish jarayonini sezilarli darajada soddalashtiradi. Bunday vositalar yordamida hududlar, tovar guruhlari, transport yo'nalishlari va hamkor davlatlar kesimida statistik ko'rsatkichlarni real vaqt rejimida kuzatish mumkin. Natijada tahlil natijalari nafaqat ilmiy tadqiqotlar, balki amaliy boshqaruv uchun ham yuqori qiymat kasb etadi.

Mazkur tadqiqot ayrim cheklovlarga ega. Xususan, tahlil rasmiy statistik ma'lumotlar bilan chegaralangan bo'lib, norasmiy tashqi savdo operatsiyalari yoki yashirin iqtisodiyot omillari hisobga olinmagan. Shuningdek, tadqiqot ma'lum vaqt oralig'idagi ko'rsatkichlarni qamrab olgani sababli uzoq muddatli iqtisodiy sikllarning barcha xususiyatlarini to'liq aks ettirmasligi mumkin.

Kelgusidagi tadqiqotlarda ko'proq vaqt qatorlarini qamrab olish, xalqaro qiyosiy tahlillarni amalga oshirish hamda sun'iy intellekt va mashinali o'qitish usullarini bojxona statistikasi ma'lumotlariga qo'llash maqsadga muvofiq bo'ladi.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari tashqi savdo bojxona statistikasi ma'lumotlarini zamonaviy statistik usullar asosida tahlil qilish davlatning tashqi iqtisodiy siyosatini takomillashtirish, bojxona ma'murchiligini rivojlantirish va iqtisodiy xavfsizlikni ta'minlash uchun mustahkam ilmiy asos yaratishini ko'rsatadi. Statistik tahlilning an'anaviy usullarini raqamli texnologiyalar, ekonometrik modellar va katta ma'lumotlar texnologiyalari bilan uyg'unlashtirish bojxona organlari faoliyatining samaradorligini oshirish, boshqaruv qarorlarini ilmiy asoslash hamda tashqi savdo jarayonlarining shaffofligini ta'minlashga xizmat qiladi. Shu bois zamonaviy statistik usullarni bojxona tizimiga keng joriy etish mamlakat tashqi savdo siyosatini takomillashtirishning ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida qaralishi lozim.

Xulosa. Mazkur tadqiqotda tashqi savdo bojxona statistikasini shakllantirish va tahlil qilishda zamonaviy statistik usullarning qo'llanilish imkoniyatlari o'rganildi. Tadqiqot natijalari bojxona statistikasi davlatning tashqi iqtisodiy faoliyatini baholash, eksport va import oqimlarini monitoring qilish, tashqi savdo tarkibini tahlil etish hamda iqtisodiy siyosatni shakllantirishda muhim axborot manbai ekanligini tasdiqladi. Shuningdek, bojxona organlarida raqamlashtirish jarayonlarining jadallashuvi natijasida shakllanayotgan katta hajmdagi ma'lumotlarni samarali boshqarish va tahlil qilish uchun dinamik qatorlar, indeks usuli, korrelyatsion va regressiya tahlili kabi zamonaviy statistik usullardan foydalanish zarurligi asoslandi.

Tahlillar shuni ko'rsatdiki, zamonaviy statistik usullar bojxona ma'lumotlarini chuqur tahlil qilish, tashqi savdo ko'rsatkichlarining rivojlanish tendensiyalarini aniqlash, ularning o'zgarishiga ta'sir etuvchi omillarni baholash hamda kelgusidagi rivojlanish yo'nalishlarini prognozlash imkonini beradi. Ushbu yondashuv statistik axborotning aniqligi va ishonchliligini oshirish bilan birga, bojxona nazoratini takomillashtirish, xavflarni boshqarish tizimini rivojlantirish va davlat organlari tomonidan qabul qilinadigan strategik qarorlarning ilmiy asoslanganligini ta'minlaydi.

Natijada bojxona statistikasi nafaqat hisobot yuritish vositasi, balki iqtisodiy boshqaruvning samarali tahliliy instrumenti sifatida namoyon bo'ladi.

Tadqiqot natijalariga tayangan holda, bojxona statistikasi tizimini yanada takomillashtirish uchun zamonaviy analitik platformalar, katta ma'lumotlar (Big Data) texnologiyalari va sun'iy intellekt elementlarini amaliyotga keng joriy etish, statistik ma'lumotlar sifatini oshirish hamda davlat idoralari o'rtasida axborot almashinuvini kuchaytirish maqsadga muvofiqdir. Mazkur chora-tadbirlar tashqi savdo bojxona statistikasining tahliliy salohiyatini oshirish, boshqaruv qarorlarini yanada asosli qabul qilish hamda O'zbekistonning tashqi iqtisodiy faoliyatini samarali boshqarishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Abdullayev Y. Statistika nazariyasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2019.
2. G'ulomov S.S., Yuldashev A.A. Bojxona ishi tarixi. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2018.

3. Gujarati D.N., Porter D.C. Basic Econometrics. 6th ed. – New York: McGraw-Hill Education, 2022.
4. Montgomery D.C., Peck E.A., Vining G.G. Introduction to Linear Regression Analysis. 6th ed. – Hoboken: John Wiley & Sons, 2021.
5. Nabiyeu X., Xudoyberdiyev U. Statistika. – Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2020.
6. Shodmonov Sh.Sh., G'ofurov U.V. Iqtisodiyot nazariyasi. – Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2020.
7. Wooldridge J.M. Introductory Econometrics: A Modern Approach. 8th ed. – Boston: Cengage Learning, 2024.